

XVIII. YÜZYIL SONU–XIX. YÜZYIL BAŞLARI OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ ARAŞTIRMALARINDA BİR KAYNAK OLARAK RUS ARŞİV MATERYALLERİ¹

Galina Aleksandrovna Kleynman*

Çeviren: Şahin Doğan**

XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyılın başları gibi dikkat çekici tarihî bir dönemin uluslararası sorunlarına ilişkin Dünya’da oldukça geniş literatür mevcuttur. Nitekim bu dönem Napolyon savaşları ve Büyük Fransız İhtilali nedeniyle siyasi sarsıntıların yaşandığı bir dönemdir. Dönemin en önemli belgelerinin yayınları (F. Martens’in, G. Noradungyan’ın antlaşmalar ve diğer belgeler külliyyatı vd.), devlet adamları ve diplomatların özel arşivlerine girmiş olan mektup koleksiyonları (Moskova’da 1870-1895 yıllarında yayımlanmış olan Knez Vorontsov’un kırk ciltlik arşivi), belirtilen tarihi gelişmelerde yer almış olan asker ve devlet adamlarının hatıratları, çok çeşitli tematik belge külliyyatları (örneğin M. İ. Kutuzov, T. I-V, M., 1950-1956), biyografiler, savaş tasvirleri ve son olarak bilimsel araştırmalar gibi bu literatürde oldukça geniş bir eser yayını söz konusudur.

Birçok Sovyet tarihçisi, bu bağlamda Rus ve genel tarih uzmanları, Balkanistler, aynı zamanda Şarkiyatçı-Türkologlar olmak üzere birçok Sovyet tarihçisi kendi araştırmalarında XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başları Osmanlı-Rus ilişkileri tarihinin çeşitli yönleri ile ilgilendiler. Bu konu, söz konusu yazarların ana çalışma konuları olmamasına rağmen, onların çalışmalarıyla belli bir oranda aydınlatıldı.

¹ Bu makale “*Ruskiye arhivniye materialı kak istoçnik dlya izuçeniya russko-turetskih otnoşeniy na rubeje XVIII-XIX vv.*” adı ile *Türkologičeskiy Sbornik*, Akademiya Nauk SSSR, İzd:NAUKA, Moskova, 1984, s.151–159’da yayımlanmıştır.

*Sovyet dönemi şarkiyatçılarından olan Galina Aleksandrovna Kleynman, 1917 İrkutsk doğumlu olup Felsefe, Edebiyat ve Tarih Üniversitesi 1940 yılı mezunudur. 1941-1944 yılları arasında Taşkent Hukuk Enstitüsü’nde ders vermiştir. 1949 yılında tarih uzmanı unvanını (Kandidat istoričeskih nauk) alan Galina Aleksandrovna, 1953–1962 yıllarında Moskova Devlet Üniversitesi’nin İlmi Kütüphanesi baş editörlüğünü üstlenmiştir. Kleynman, 1962-1986 yılları arasında SSCB İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü’nde uzman olarak çalışmıştır. (bkz.: Aleksandr Kolesnikov, İlyas Kamalov, *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, I. Cilt–1. Kitap Rusya Türkologları (XX. Yüzyıl), TTK Yay., Ankara, 2011, s. 88.

** Yard. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Antalya.
sahindogan@akdeniz.edu.tr

Bunlarla birlikte bu dönem Türk-Rus ilişkilerinin somut ve başlıca meselelerine ilişkin hususi çalışmalar yayımlandı; özellikle bu iki ülke arasındaki ilişkilerin, 1799-1805 yıllarındaki ittifak antlaşmaları ile belirlendiği, devam arz etmeyen ancak iki ülkenin tarihi için önemli bir dönem bu çalışmalarda irdelendi.

Bu çalışmalardan bazıları 40'lı yıllarda diğerleri ise daha sonra 50-60'lı yıllarda yayımlandı. Söz konusu konuya ilgi kaybolmamıştır. Hala bu dönemin özelliklerini yeni bir bakış açısıyla daha derinlemesine araştırmaya imkân veren materyaller ortaya çıkmaya devam etmektedir.

Bu konuya ilişkin bütün bilimsel literatürü ele almayı amaç edinmeden, sadece bize göre en önem arz eden bazı monografileri ve makaleleri burada belirtelim: A. F. Miller, **Mustafa Paşa Bayraktar**, Ottomanskaya İmperia v Naçale XIX veka, M.-L., 1947; B. A. Dranov, **Çernomorskiye prolivı**, mejdonarodno-pravovoy rejim, M., 1948; E. İ. Drujina, **Küçük-Kaynarjiyskiy mir 1774 g. Ego podgotovka i zaklyuçeniye**, M., 1955; E. İ. Drujina, **Severnoye Priçernomore v 1775–1800 g.**, M., 1959; A. M. Stanislavskaya, **Russko-angliyskiye otnoşeniya i problemı Sredizemnomorya (1798–1807)**, M., 1962; A. M. Stanislavskaya, “*Rossiya i Angliya v godı vtoroy turetskoy voynı 1787–1791 g.*”, **Voprosı İstorii**, 1948, No:11, s.26–49; G. A. “*Kleyman, Russko–Turetskiy soyuz 1799 g.*”, **Dokladi i soobşeniya istoričeskogo fakulteta MGU**, Vıp.3 1945, s.9–23; A. D. Novičev, “*Vtorjenıye Frantsuzov v Egipid i franko–Turetskaya voyna 1798–1802 g.*”, **Voprosı istorii stran Azii**, L., 1965, s.95–122; E. D. Verbitskiy, “*K voprosu o bližnevostočnoy politike Rossii na rubeje XVIII i XIX vekov*”, **Kolonialnaya politika i Natsionalno-Osvoboditelnoye Dvijeniye**, Kişinev, 1965, s.159–184. Daha geç çalışmalardan şunlar belirtilmeli: A. Z. Manfred, **Napoleon Bonapart**, M., 1972; **Vostoçnyy vopros vo vneşney politike Rossii, Konets XVIII–naçalo XX vv.** M., 1978.

Rus arşivlerinde bulunan belgeler yukarıda belirtilen eserlere rağmen sözü edilen dönemin Osmanlı-Rus ilişkilerinin araştırılması için paha biçilmez bir kaynak olmaya devam etmektedir. Bu koleksiyonlar, henüz bilim dünyasına kazandırılmamış olan çağdaşların birçok tarihî bilgi ve tanıklıklarını, onların olaylara bakış açısını koruyarak bize kadar gelmesini sağladılar. Öyle durumlar olabiliyor ki bulunmuş bir arşiv belgesi çok evvelden bilinen bir olaya yeni bir bakış açısı imkânı vermekte; şu veya bu tarihi kişiliğin kişisel özelliklerini açıklamakta ve hatta histografyada yaygın olan bir görüşün aksine bir olayın yeni bir yorumunu ortaya çıkarabilmektedir.

1960-1970 yılları arasında yayımlanan “**Vneşnyaya Politika Rossii XIX i naçala XX veka**, Dokumentı Rossiyskogo Ministerstva inostrannıh del. Seriya Pervaya 1801-1815” isimli eser sayesinde bu döneme ait birçok arşiv belgesi kısa bir süre önce okuyucuya kolay erişilebilir hale geldi. Söz konusu eserde, bu yayının “XIX. yüzyılda Rusya'nın en önemli dış politika siyasetini karakterize eden önemli diplomatik belgelerin ilk önemli sistematik yayını olduğu” belirtilmektedir². Bu külliyatta Osmanlı-

² İ. S. Dostyan, “Dokumentı o Russkoy Politike v Otnoşenii Turtsii i Balkanskih Narodov Perioda Napoleonovskih Voyn i Venskogo Kongressa v İzdanii “Vneşnyaya Politika Rossii XIX i naçala XX veka”, *Etudes Balkanique*, No:4 Sofiya, 1973, s. 99.

XVIII. Yüzyıl Sonu–XIX. Yüzyıl Başları Osmanlı-Rus İlişkileri Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Rus Arşiv Materyalleri

Rus ilişkilerine ait birçok belgenin var olması eseri Türkologlar için özellikle ilgi çekici bir hale getirmektedir.

Bu yayını çok değerli kılan şey bu eserin sadece Rus diplomatlarının buldukları ülkelerden getirdikleri raporları içermemesi, aynı zamanda Rus diplomatlarına verilen talimatnameler, dış siyaset meselelerine ilişkin notlar, dış işleri bakanları ve dış işleri bakanlığı memurları tarafından çar'a sunulan raporların da yayımlanmış olmasıdır. 1801-1804 yıllarına ait AVPR belgeleri Rusya ve Osmanlı Devleti yani iki müttefik ülke arasında gerçekleşmiş olan birçok meseleyi içermektedir. Bu bağlamda özellikle ittifak ilişkilerinin pratikte gerçekleştirilmesine ilişkin bilgileri içermekte ve Osmanlı-Rus ticaret ilişkilerinin gelişimi meselesine temas etmektedir.

Birinci seride yayınlanmış olan AVPR belgeleri koleksiyonundaki başlangıç tarihi 1801 yılı baharıdır. Bu tarihin seçilmiş olması rastlantı değildir. Zira bu tarih, bu dönemde Çarlık idaresinin dış politikasında meydana gelen önemli değişimlerle ilgilidir (İngiltere ve Avusturya ile diplomatik ilişkilerin kurulması ve Fransa ile antlaşma yapılması). Böyle bir kronolojik başlangıcı belirleyen diğer neden ise 1802 yılında Rusya'da dışişleri bakanlığının kurulması ve bu tarihten itibaren Rusya dış politika arşivinde bulunan belgelerin daha bütünlük arz eden ve sistematik koleksiyonun başlamasıdır.

Bu şekilde bizim için daha önemli olan daha erken döneme yani XVIII. yüzyılın 90'lı yıllarına ait arşiv materyalleri bu esere dâhil olmamıştır. Hâlbuki bu tarihlerde iki ülke arasındaki ilişkiler 1799 tarihinde Osmanlı-Rus ittifak antlaşması ile sonuçlanan çok önemli bir değişim içerisindeydi³. Uzun bir süre Sentralny Gosudarstvenny Arhiv Drevnih Aktov (SGADA) arşivinin fonlarında bulunan bu döneme ait değerli arşiv belgeleri kısa bir zaman önce Arhiv Vneşney Politiki Rossii MİD SSSR (AVPR) kataloglarına eklenmiştir⁴.

Şu an için henüz yayımlanmamış olan XVIII. yüzyılın 90'lı yıllarına ait arşiv belgeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasını ve özellikle söz konusu döneme ait Osmanlı–Rus ilişkileri araştırmaları için zengin bir kaynak olması nedeniyle araştırmacıların ilgisine haizdir. Bu belgeler arasında Rusya'nın İstanbul elçisi V.P. Koçubey'in I. Pavel'e sunduğu tebligat bulunmaktadır. Bu tebliğin ekinde bazen çok önemli az bilinen belgelere rastlanılmaktadır.

Bu tebligatnamenin eklerinde 17/28 Şubat 1798 tarihli “Tarifeye ilişkin tezkere (Zapiska kasatelno tarifa)” gibi bazen çok önemli ve az bilinen belgeler bulunmaktadır.

³ Bu makalede Osmanlı Devleti ile Rusya arasında önce barış daha sonra ittifak ilişkilerinin oluşmasına ilişkin 90'lı yılların ortalarında gerçekleşen iç ve dış olayların nedenleri üzerinde durulmamıştır. Burada aynı zamanda antlaşmanın içeriğine ilişkin meseleler ve ittifakın gerçekleştirilmesine ilişkin tecrübe üzerinde de durulmamıştır. Bu meseleler şu veya bu düzeyde yukarıda verilen bilimsel literatürde aydınlatılmıştır. Yazarın bu konular hakkındaki bakış açısı “*Russko-turetskiy soyuz 1799 g.*” isimli makale ve “*İstoriya i filologiya Turtsii, M. 1976, s. 18–20*” de yayımlanan “*Ruskiye arhivniye materialı kak istoçnik dlya izuçeniya russko-turetskih otnoşeniy na rubeje XVIII–XIX vv.*” de ortaya konulmuştur.

⁴ Bkz: *Putevoditel SGADA, Ç.1–2. M.,1946–1947, s.76; Snoşeniya Rossii s Turtsiyye, f. 86 (1496–1800 gg.)*

Koleksiyon 3 Ocak 1799 tarihli Osmanlı-Rus ittifak antlaşmasının tam metnini ve aynı zamanda 5 Ocak 1799 Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasının imzalanmasına ilişkin belgeleri içermektedir. V. P. Koçubey'in 3 Nisan 1798 tarihli mektubu oldukça ilgi çekicidir. Bu mektup onun halefi olan ve 1798 yılının Mart ayında yanına görev değişimi için gelen elçi V.S. Tomara'ya verilen talimatnameyi içermektedir. Böyle bir belge, V. S. Tomara'ya 2 Haziran 1799 tarihli Osmanlı ile yeni gümrük tarifesinin yürürlüğe girmesi için verilen salahiyet olarak adlandırılabilir.

Söz konusu belgeler, Osmanlı Devleti'nin ayaklanan Türk Paşası Pazvantoğlu ile mücadelesi hakkında bazı bilgiler içermektedir. Nitekim, V. P. Koçubey'in tebligatnamesinde Pazvantoğlu'nun askeri birliklerinin Rusçuk, Belgrat ve Sofya istikametindeki hareketlerinin şeması verilmiştir. Burada ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu askeri harekâtlara karşı aldığı tedbirleri aydınlatmakta ve Bosna Paşası, Rumeli Beylerbeyi ve Hotin paşasına verilen görevler belirtilmiştir. Aynı zamanda Varna bölgesine gönderilen Kaptân-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın yerine getirmesi gerektiği görevlerden de bahsedilmektedir. V. P. Koçubey, Pazvantoğlu'nun birliklerinin Niş ve Sistov'tan çıkararak Osmanlı'nın bazı başarılarını bildirmektedir (Bilindiği gibi bu başarılar süreklilik arz etmemiştir ve Fransızların Mısır'a çıkartma yapmaları nedeniyle gelişen olaylar Osmanlı Devleti'ni Kaptân-ı Derya'yı, Vidin civarından birlikleriyle birlikte, geri çağırarak Fransız'lara karşı Suriye'ye göndermek zorunda bırakmıştır.)

Arşiv belgeleri, aynı zamanda Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Pazvantoğlu ile arasında vuku bulan ihtilafta aldığı pozisyonu değerlendirme imkânı da vermektedir. Söz konusu dönemde Rusya, Osmanlı Devleti ile ittifak ilişkilerini göz önünde bulundurarak Fransa'nın aksine bu ayrılıkçı paşaları desteklememiştir. Zira Fransa bu sıralarda Yanya valisi Ali Paşa ve Pazvantoğlu ile gizli görüşmeler yapmaktaydı. Ve hatta Pazvantoğlu'nun Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesi nedeniyle Rumeli'de oluşan durumu tehlikeli olarak gören Rusya, İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla isyanın bastırılması için Osmanlı'ya yardım teklifinde bulunmuştur (Özellikle, iaşe ve askeri teçhizat yardımı görüşülmüştür).

Arşiv materyallerinin bu seçilmiş listeleri, onların içerik ve özellikleri hakkında sadece oldukça genel bir fikir vermektedir. Bu makalenin çerçevesi, incelenen konu ile ilgili bu dönemin arşiv materyallerine yeteri kadar bütünüyle ele alınmasını mümkün kılmamaktadır. V. P. Koçubey'in Osmanlı-Rus ittifak antlaşmasının imzalanması hazırlıkları dönemine ait raporları üzerinde -söz konusu belgelerde açıklığa kavuşan en önemli ve ilginç bazı meseleleri ayırarak- daha da teferruatlı duralım.

V. P. Koçubey, Osmanlı Devleti'nde elçi olarak 1793'den 1798 yılına kadar beş yıl kaldı⁵. Türk devlet adamları ve aynı zamanda Batı Avrupalı devletlerin diplomatik temsilcileri ile temas ederek, ilk önce Osmanlı Devleti'nin dış politikasının çeşitli meselelerini geniş bir çerçevede ve ayrıca bir ölçüye kadar bu devletin iç meselelerini anlamaya çalıştı. Özellikle Fransa'nın işgalci politikası ve Akdeniz'de hâkimiyet sağlama çabası ile ilişkili olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası durumunu

⁵ N. D. Çeçulin, *Knyaz Viktor Pavloviç Koçubey, 1768–1834, Oçerk jizni i deyatelnosti*, SPb., 1900.

XVIII. Yüzyıl Sonu–XIX. Yüzyıl Başları Osmanlı-Rus İlişkileri Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Rus Arşiv Materyalleri

değerlendirme onun tebliğnamelerinde geniş bir yer tutmaktadır⁶. V. P. Koçubey’in dikkati Osmanlı-Rus ilişkileri üzerinde toplanmıştı. Koçubey, bu ilişkilerin gelecekteki gelişimi için tahmin de bulunmaya çabalamış ve nitekim “siyasette yeterince sıra dışı⁷” bir olay olarak nitelendirmesine rağmen daha 1797 senesinde Osmanlı–Rus ittifak antlaşmasının imzalanması ihtimalini önceden tahmin etmişti.

Yukarıda belirtilen İttifak antlaşmasının görüşmeleri yapılırken ve aynı zamanda ittifak döneminde yaratılan koşullar, her iki tarafın barış yolu ile ve yabancıların müdahalesi olmadan her iki ülke için öncelikli birçok meseleyi çözümlenmelerini sağladı.

1798 yılının Baharına doğru Rusya ve Osmanlı Devleti arasında ittifak antlaşmasını imzalamaya engel teşkil eden tartışmalı iki temel konu kalmıştı: Bunlardan birincisi Karadeniz Kostaklarının Türk (Zakuban) Çerkezlerinden zararlarına karşı talep ettikleri tazminat; ikincisi ise yeni Osmanlı-Rus ticaret (gümrük) tarifesinin yürürlüğe girmesi meselesiydi. Birinci mesele, 1798 yılı Nisan ayında yani V. P. Koçubey’in İstanbul’dan Rusya’ya dönmesinden evvel barış yoluyla düzenlendi. İkinci mesele de aynı şekilde bu dönemde aslında çözümlenmişti. Ancak bu meselenin kesin olarak bir sonuca kavuşması 1799 yılında Rusya’nın İstanbul’daki elçisinin artık V. S. Tomara olduğu dönemde gerçekleşti.

Çerkezlerin akınları ile ilgili Rus şikâyet ve talepleri şundan ibaretti: 1787-1791 Osmanlı-Rus savaşının başlamasından kısa bir süre önce Rusya’nın güneyinde Don Birliği tipinde yeni bir Kazak Birliği oluşturuldu. “Karadeniz Kostakları” adını alan bu düzensiz birlik ilk önce Kerç yarımadasına yerleştirildi. Daha sonra ise o dönem için stratejik öneme sahip olan Bug ile Dinyester nehirleri arasındaki bölgeye yerleştirildiler. Aileleriyle birlikte yaşayan Karadeniz Kostakları askerlik hizmetini ekonomik bir faaliyet olarak görmekteydiler. Bu şekilde askeri fonksiyonları dışında bunlar Rusya’nın güney sınırındaki toprakları şenlendirme gibi önemli bir görevi de yerine getirmekteydiler. 1787–1791 savaşı sırasında Karadeniz Kostakları askeri harekâtlara katıldılar. 1793 tarihli verilere göre ise bu birliğin asker sayısı 42 bin kişiye ulaşmıştı⁸.

1791 yılında savaşın bitiminden sonra bu birlik Yeya ve Kuban nehirleri arasındaki topraklara getirildi. Burada 1794 yılında Yekaterinodar (bugünkü Krasnodar) şehri kuruldu. Bu şehir Karadeniz Kostak Birliğinin müstahkem mevki ve idarî merkezi oldu. Kostaklar zamanın çoğunu askeri hizmete harcadıkları için sanayi ürünlerine ve tahıla olan ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamıyorlardı. Bu nedenle burada iç ve dış ticaret önemli bir gelişim göstermişti. Yılda dört kez kurulan fuarlara yerli halkın ve Rusya’nın iç guberniyalarından gelen tacirler dışında aynı zamanda Zakuban yani Osmanlı Çerkezleri de gelmekteydiler. Bunlar tahıl, yün, post, keçe getirir ve Kostaklardan tuz, büyük baş hayvan, at, keten bezi, şeker satın alırlardı. Daha evvelden bu mallar Rusya’dan buraya Türk tacirlerin aracılığı ile gelirdi, şimdi ise yaşadıkları

⁶ A. Z. Manfred’in *Napoleon Bonapard*, (M. 1972, s. 173) isimli kitabında Napolyon’un Fransa “Akdeniz’i kendi denizi gibi görür ve ona hükmetmeye niyetlidir” sözü yer almıştır.

⁷ *Arhiv kn. Vorontsova*, kn. XIV, s. 90.

⁸ Y. İ. Drujinina, *Severnoye Priçernomore v 1775–1800 gg.*, M., 1959. s. 191.

bölgenin birbirine yakınlaşması nedeniyle direkt kontak kurulmuş oldu: Kuban ötesinde şehirli halklar yaşamakta daha ötede ise artık Osmanlı sınırı bulunmaktaydı.

Ancak, Karadeniz Kostaklarının Zakuban Çerkezleri ile olan ilişkileri her zaman barışçıl bir nitelik taşımamaktaydı. Arşiv materyalleri savaşın bitiminden sonra özellikle 1792'den 1796 yılına kadar olmak üzere bir müddet Çerkezlerin Kostaklara birçok kez saldırdığını ve hayvanlarını ve mallarını alarak onlara zarar verdiğini gösteren bilgiler içermektedir.

Bu gelişmeler ile ilgili Osmanlı Devleti nezdinde yapılan Rus elçisinin protestoları uzun bir müddet sonuçsuz kaldı. V. P. Koçubey, ancak 1798 yılının Mart-Nisan yani Rusya'ya dönmesinden kısa bir süre önce, akınlarla verilen zararın Osmanlı Devleti tarafından karşılanması için anlaşma sağlamayı başardı (Bu tazminat 20312 Piastre'dir). Gelecekte sınır bölgelerinin güvenliğini sağlamak isteyen Koçubey, Osmanlı Devleti ile daha sonra buna benzer ihtilafların dostluk çerçevesinde Osmanlı ve Rus yetkili kişilerince belirlenen yerde müzakere edilmesi hususunda anlaşma sağladı. Yekaterinoslav Valisi V. V. Kahovski benzer durumlarda İstanbul'dan gerekli fermanı almış olan Anapa paşası ile temasa geçmek zorundaydı. İhtilaflı meselenin bu suretle çözümü, her ne kadar çok kolay sağlanmamış olsa da o dönemde her iki ülke arasında kurulan dostluk ilişkilerine uygundu.

Arşiv materyalleri, Osmanlı-Rus görüşmelerinin bir başka önemli meselesini de aydınlatmayı sağlıyor: Bu mesele yeni gümrük tarifesinin uygulamaya sokulması meselesidir. Şubat 1798 tarihinde V. P. Koçubey tarafından hazırlanmış olan "Zapiska kasatelno tarifa, (Tarifeye ilişkin tezkere)" Koçubey'in Nisan 1798 tarihli bazı raporları, aynı zamanda resmi bir belge olan 2 Haziran 1799 tarihli "Proyekt polnoy moçi g. Ministru Tomare o postonovlenii s Portoyu novogo tarifa" gibi bir dizi belge bu konuyla ilgilidir.

Osmanlı ile Rusya arasındaki gümrük tarifesi, Osmanlı-Rus ticaret antlaşması ile 10 Haziran 1783 tarihinde belirlendi (24. Madde)⁹. Bu antlaşmada 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın kararları kabul edilmişti. Küçük Kaynarca Antlaşması'nda, Osmanlı Devleti'nde Fransız ve İngiliz tacirlerinin kapitülasyonlara göre yararlandıkları bütün muafiyetler Rusya'ya da teşmil edilmişti. Ticaret antlaşması, Karadeniz ticaretinde bulunan her iki tarafın da hak ve imtiyazlarını teferruatlı bir şekilde belirlemişti. Bu antlaşmaya göre uygulamaya sokulan tarifede gümrük vergisi olarak malların maliyetinin %3'ü olarak belirlenmişti. Bu tarife 1792 tarihli Yaş Barış antlaşması ile de teyit edilmişti.

Ancak 1793 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti malların fiyatlarının yükselmesini ileri sürerek Osmanlı-Rus gümrük tarifesinin gözden geçirilmesi için çaba göstermeye başladı. Osmanlı Devleti uygulamadaki tarifinin kendisine büyük zarar verdiği düşüncesinde olduğu için bu meseleye oldukça önem vermekteydi.

Osmanlı Devleti'nin kesin bir suretle Rusya'dan yeni bir gümrük tarifesini uygulanmasını talep etmesiyle bu mesele özellikle 1794 senesinde ciddi bir şekilde gündeme geldi. Osmanlı'nın bu talebi, Osmanlı-Rus antlaşmalarına uygun olmadığı

⁹ *Polny Svod Zakonov Rossiyskoy İmperii*, T. XXI, No: 15757.

XVIII. Yüzyıl Sonu–XIX. Yüzyıl Başları Osmanlı-Rus İlişkileri Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Rus Arşiv Materyalleri

gereğesiyle Petersburg’da reddedildi. Bu ihtilaf askerî bir çatışma tehlikesini turmandırdı. V. P. Koçubey 1794 yılında yazdığı bir mektupta gümrük tarifesi meselesinin kolayca çözümlenebileceğini belirtirken bunun en önemli kanıtının “600 bin kişi ve Kont Suvorov’un Osmanlı sınırında bulunduğunu” dile getirmekteydi¹⁰. Gümrük tarifesi meselesi bunu izleyen yıllarda da birçok kez gündeme geldi.

1798 yılının Baharında bu meseleye ilişkin görüşmeler yeniden başladı. Ancak bu yeni durumda her iki tarafın da tutumu oldukça değişti: Bu kez görüşmeler dostane bir şekilde gerçekleşti. Gümrük tarifesi meselesinin olumlu bir şekilde çözüme kavuşması, o vakit özel bir anlam kazandı. Zira bu ihtilaf Osmanlı-Rus ittifak antlaşması görüşmelerini frenlemekteydi. Bu durumu göz önünde bulunduran Rus tarafı Osmanlı Devleti’nin taleplerine olumlu bir yanıt vermeyi önemsendi¹¹. V. P. Koçubey’in raporlarında bu mesele hakkındaki görüşmeler anlatılmaktadır. Yukarıda bahsedilen “Zapiska kasatelno tarifa” de ise tarifedeki değişimin Rus tacirlere bir zarar vermediği, Osmanlı Devleti’ne ise bu durumun hem memnun edici hem de yararlı olduğu için Türk tarafının talebinin kabul edilebileceği gösterilmiştir. “Zapiska”, yeni tarifeye geçilmesinin ne şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği hususunda bazı tavsiyeler içermektedir. Bu belgeye yeni bir tarife örneği konulmuş, 1782 ve 1798 yıllarının mal fiyatları karşılaştırmalı olarak verilmiş, aynı zamanda bu fiyat verilerine %3’lük bir oran temel alınarak vergiler tevzi edilmiştir.

Tarife meselesi hakkında bu şekilde hareket eden V. P. Koçubey, gerçekleştirmeye çalıştığı ana amacını, yeni Rus elçisi V. S. Tomara’ya yazdığı mektupta, şu şekilde belirtmiştir: Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya olan barışçıl ilişkisini sağlamlaştırmak, Osmanlı’nın Rusya’ya yönelik şüphelerini ortadan kaldırmak ve Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne duyduğu sempati inancını daha da pekiştirmek.

Sonuç olarak:

Tartışmasız şu gerçek var ki arşiv materyallerinin özenle tetkiki durumunda geniş bir şekilde kullanımı ve diğer Rus ve yabancı kaynaklarla karşılaştırılması araştırmacıya incelenen dönemin canlı, tarihsel, gerçek tablosunu ortaya koyma görevini yerine getirmesine yardımcı olacaktır.

Rus arşivlerindeki belgelerin, ittifak ilişkilerinin her iki ülke için de arzu edilir ve yararlı olduğuna inandırıcı bir şekilde tanıklık ettiği söylenebilir. Nitekim Osmanlı Devleti kendi sınırlarının güvenliğini sağladığı için Napolyon savaşları yıllarında Osmanlı Devleti için bu ittifak önemliydi. Zira sınırların güvenliği İmparatorlukta ıslahatların uygulanabilmesini mümkün kılan vazgeçilmez bir koşuldu.

Rusya için ise bu ittifakın önemi şu şekilde zuhur etmiştir ki Rusya ilk kez barış yoluyla kendi askeri filosunu Boğazlardan Akdeniz’e çıkarmayı başarmış ve Rusya’nın Akdeniz’e girmesi Rus ticareti için yeni açılımlar kazandırmıştır.

¹⁰ *Arhiv kn. Vorontsova*, kn. XIV, s. 35.

¹¹ A. M. Stanislavskaya, *Russko-angliyskiye otnoşeniya i problemı Sredizemnomorya* (1798–1807), M., s.99.

KAYNAKLAR

Arhiv kn. Vorontsova, kn. XIV.

Çeçulin, N. D., *Knyaz Viktor Pavloviç Koçubey, 1768–1834, Oçerk jizni i deyatelnosti*, SPb., 1900.

Dostyan, İ. S., “Dokumenti o Russkoy Politike v Otnoşenii Turtsii i Balkanskih Narodov Perioda Napoleonovskih Voyn i Venskogo Kongressa v İzdanii “Vneşnyaya Politika Rossii XIX i naçala XX veka”, *Etudes Balkanique*, No:4 Sofiya, 197

Drujinina, Y. İ., *Severnoye Priçernomore v 1775–1800 gg.*, M., 1959.

Kleyman, G. A., “Ruskiye arhivniye materialı kak istoçnik dlya izuçeniya russko–turetskih otnoşeniy na rubeje XVIII–XIX vv.” *Türkolojiçeskiy Sbornik*, Akademiya Nauk SSSR, İzd:NAUKA, Moskova, 1984.

Kolesnikov A., Kamalov İ., *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, I. Cilt–1. Kitap Rusya Türkologları (XX. Yüzyıl), TTK Yay., Ankara, 2011. (Çev.)

Manfred, A. Z., *Napoleon Bonapard*, M., 1972.

Polny Svod Zakonov Rossiyskoy İmperii, T. XXI, No: 15757.

Putevoditel SGADA, Ç.1–2. M.,1946–1947, s.76; Snoşeniya Rossii s Turtsiyey, f. 86 (1496–1800 gg.)

Stanislavskaya, A. M., *Russko-angliyskiye otnoşeniya i problemi Sredizemnomorya (1798–1807)*, M.